

JANUSZ NOWIŃSKI SDB
WNHiS UKSW, Warszawa

REKONSTRUKCJA FRESKÓW ANDRZEJA RADWAŃSKIEGO NA POLACH SKLEPIEŃ POŁUDNIOWEJ NAWY BOCZNEJ KOŚCIOŁA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY I ŚW. WOJCIECHA W JĘDRZEJOWIE

W 1731 r., po czteroletnim pobycie w pracowni morawskiego freskanta Franciszka Ecksteina w Brnie, świeżo wykształcony w sztuce malarskiej Andrzej Radwański powrócił do Polski i osiadł w Jędrzejowie¹. Pierwszą monumentalną realizacją dwudziestoletniego artysty stała się polichromia kościoła cysterskiego opactwa w Jędrzejowie. W latach 1734-1739 freski Radwańskiego wypełniły wszystkie sklepienia i ściany nawy głównej jędrzejowskiej świątyni. Zleceniodawcą malarza był ówczesny przeor cysterskiego opactwa o. Wojciech Ziemiński (od. 1753 r. opat), który też jest autorem bogatego programu ideowego całości wystroju malarskiego.

Główne wątki treściowe zachowanych w świątyni fresków prezentują następują tematy: początki zakonu cystersów – fundacje pierwszych opactw (sklepienia czterech przęseł nawy głównej); rozwoju zakonu na świecie – alegorie czterech kontynentów (sklepienia ramion transeptu); opieka Matki Bożej nad zakonem (iluzjonistyczna kopuła na skrzyżowaniu nawy głównej i transeptu); postaci znakomitych przedstawicieli zakonu (pola na ścianach nawy głównej); fundacja opactwa w Jędrzejowie, jego patron św. Wojciech i kult bł. Wincentego Kadłubka (sklepienia prezbiterium i północnej nawy bocznej). Kompozycje na sklepieniach ujęte są profilowanym obramieniem ubogaconym kartuszami o rokokowej ornamentyce z inskrypcjami identyfikującymi tematykę przedstawienia. Ozdobne kartusze, często ze stylizowanym motywem muszli, otoczone urozmaiconym ornamentem roślinnym i wstęgowym, wypełniają pola w narożach pól sklepienia.

Andrzej Radwański, uważany za jednego z najpopularniejszych i najpracowitszych malarzy działających w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej, jest równocześnie smutnym przykładem artysty, którego niemal cały dorobek twórczy uległ zniszczeniu². Tragiczny los nie oszczędził też jego pierwszej polichromii w Jędrzejowie, która – jako jedyna zachowana z licznych polichromii malarza – nie przetrwała do naszych czasów w stanie pierwotnym.

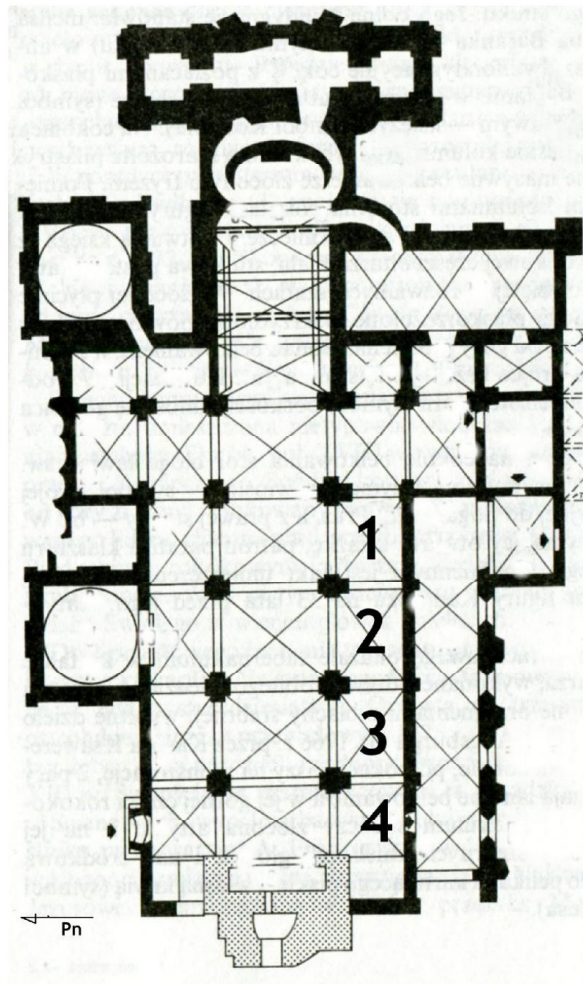
¹ Por. K. Józkiewicz, *Andrzej Radwański - malarz krakowski 1711-1762. Rys życia i twórczości*, „Biuletyn Krakowski” 1961, t. 3, s. 161. Na temat biografii artystycznej A. Radwańskiego zob. także: A. Bernatowicz, *Andrzej Radwański*, w: *Słownik artystów polskich i w Polsce działających*, t. 8, red. U. Makowska i K. Mikock-Rachubowa, Warszawa 2007, s. 181-184, tu także pełna bibliografia dotycząca malarza.

² Np. liczne polichromie we wnętrzach krakowskich kościołów uległy zniszczeniu podczas pożaru miasta w 1850 r.

W roku 1800, podczas pożaru kościoła jędrzejowskiego opactwa, malowidła Andrzeja Radwańskiego uległy uszkodzeniu. Ich renowację po pożarze przeprowadził malarz Wojciech Gutowski³. Kolejna pożoga dotknęła kościół i klasztor podczas pierwszej wojny światowej 28 września 1914 r., kiedy to po pruskim ostrzale artyleryjskim ogień strawił m.in. wieżę i dach kościoła⁴. Zniszczenia spowodowane pożarem, a przede wszystkim zawilgoconie sklepień, w poważnym stopniu naruszyło polichromię, której fragmenty miejscami odpadły razem z warstwą tynku. Po usunięciu zniszczeń, z inicjatywy ówczesnego proboszcza kościoła ks. Stanisława Marchewki, w 1916 r. polichromia została częściowo przemalowana⁵.

1. Stan zachowania malowideł na sklepieniach południowej nawy bocznej

W konsekwencji wojennej pożogi najdotkliwiej ucierpiały polichromie sklepień czterech przęseł południowej nawy bocznej (il. 1). Zawilgocone tynki sklepień odpadły, a wraz z nimi ogromna większość fresków Andrzeja Radwańskiego. Zachowały się jedynie niewielkie ich fragmenty na trzech polach, oznaczonych na planie jako 2, 3 i 4. Na sklepieniu oznaczonym jako 1

il. 1

³ K. Józkiwicz, op. cit., s. 172.

⁴ Stan kościoła po pożarze dokumentuje zdjęcie reprodukowane na karcie pocztowej wydanej nakładem Księgarni Polskiej w Jędrzejowie w 1916 r. Karta podpisana jest na awersie: *Jędrzejów – Klasztor po spaleniu 28 IX 1914 r.*, por. *Archiopactwo cystersów w Jędrzejowie*, Jędrzejów 2007, s. 7.

⁵ Por. A. A. Dudek, *Jędrzejów, archiopactwo cystersów*, Warszawa 1991, s. 74.

całość malowidła uległa destrukcji. Na zniszczonych polach sklepień położono nowe tynki, zachowując ocalałe fragmenty polichromii.

Na sklepieniu **2** zachował się fragment kompozycji z grupą osób odzianych w szaty świeckie (il. 2). Widoczny jest profil twarzy mężczyzny, fragment palców otwartej dłoni oraz fragment fałd czerwono-granatowej szaty, spod której wystaje para nóg w kremowych pończochach. Fragment w/w szaty nachodzi na szarą połę kaftana (?) kolejnej postaci.

Na sklepieniu **3** zachowały się trzy fragmenty rozbudowanej kompozycji: z prawej widoczny jest krzyż z postacią Chrystusa – Jego prawe ramię jest uwolnione od belki krzyża, w której tkwi wbity gwóźdź (il. 3). Z postaci Chrystusa spływa krew, której ślady są widoczne. Krzyż obejmuje i prezentuje zarazem anioł, zachowany fragmentarycznie (profil twarzy, dłoni, fragment nogi, szat i skrzydeł). Z lewej widać uskrzydłone główki anielskie wśród obłoków oraz fragment stopy postaci odzianej w czerwone i seledynowe szaty. Na środku, pomiędzy w/w kompozycjami, zachowały się dwie linie inskrypcji, z których jedna biegnie ku postaci Chrystusa na krzyżu: [Hic] *Pascor a Vulnere*, a druga w kierunku postaci na obłokach wśród aniołków: *Hic Lac*[tor ab Ubere]. Obie inskrypcje zbiegają się u początku w jednym miejscu.

Na sklepieniu **4** zachował się czytelny fragment postaci Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus w otoczeniu obłoków oraz fragment szarego postumentu (il. 6). U dołu kompozycji widoczny jest również fragment posadzki ułożonej szachownicowo z ciemnych i jasnych płyt.

2. Rekonstrukcja zniszczonych malowideł

W 2013 r., kontynuując rozpoczęte w 2007 r. kompleksowe prace konserwatorskie we wnętrzu kościoła cysterskiego opactwa, rozpoczęto renowację ołtarzy bocznych w transepce, kaplicy Serca Jezusowego oraz południowej nawy bocznej⁶. Z ramienia jędrzejowskiego opactwa pracami kierował przeor o. Bernard Kurbiel. On też był zwolennikiem rekonstrukcji zniszczonych polichromii Andrzeja Radwańskiego na sklepieniach południowej nawy bocznej kościoła, o których jedynymi informacjami pozostały zachowane fragmenty przedstawione wyżej. Co prawda w Państwowym Archiwum Miasta Krakowa w tzw. „Tekach Ambrożeo Grabowskiego” zachowały się oryginalne notatki Radwańskiego z okresu prac malarskich w Jędrzejowie, ale są one bardzo schematyczne i nie podają programu fresków w nawie południowej⁷.

We wrześniu 2013 r. o. Kurbiel zwrócił się do mnie z prośbą o ekspertyzę ikonograficzną zachowanych fragmentów malowideł w nawie południowej i opracowanie programu ich rekonstrukcji. Po zapoznaniu się z zachowanymi fragmentami fresków przygotowałem opracowanie, w którym przedstawiłem propozycję ich identyfikacji oraz program rekonstrukcji wraz z propozycjami ikonograficznych wzorców⁸. Zaproponowany program rekonstrukcji

⁶ Środki finansowe na ten cel klasztor otrzymał z Unii Europejskiej, w ramach działania Lokalnej Grupy Rybackiej „Jędrzejowska Ryba”, dodatkowe środki przeznaczyły także gmina Jędrzejów i Starostwo Powiatowe.

⁷ Por. K. Józkiwicz, op. cit., s. 161, 168-170. Na temat zachowanego w Tekach Grabowskiego odpisu dziennika Andrzeja Radwańskiego z lat 1745-1762 zob. A. T. Piotrowski, *Dziennik malarski Andrzeja Radwańskiego malarza krakowskiego z XVIII wieku*, „Krzysztofory. Zeszyty naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1989, t. 16, s. 109-123.

⁸ Por. J. Nowiński, „Propozycja rekonstrukcji fresków Andrzeja Radwańskiego w polach sklepień południowej nawy bocznej kościoła Najświętszej Maryi Panny i św. Wojciecha w Jędrzejowie”, Łomianki 8 września 2013 r., mpis w archiwum Archiopactwa w Jędrzejowie i w posiadaniu autora.

il. 2

il. 3

malowideł został zaakceptowany przez Archiopactwo Cystersów w Jędrzejowie i zatwierdzony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Rekonstrukcję malowideł na sklepieniach południowej nawy bocznej zakończono w listopadzie 2013 r., prace konserwatorskie i malarskie wykonał zespół konserwatorów pod kierunkiem Aleksandry Adamskiej-Kusz.

Główną przesłanką dla rekonstrukcji programu malowideł na sklepieniach nawy południowej są fragmenty kompozycji na sklepieniu 3. Inskrypcja: *Hic Pascor a Vulnere / Hic Lactor ab Ubere* (tu karmię się [krwią] z ran, tu sycę się mlekiem [z piersi]) wiąże się z mistycznymi przeżyciami św. Bernarda z Clairvaux, popularnymi w ikonografii świętego jako tematy *Amplexus Sancti Bernardi* i *Lactatio Sancti Bernardi*⁹. Pierwszy odnosi się do wizji, podczas której Chrystus Ukrzyżowany, chcąc pocieszyć św. Bernarda, przytulił go do rany swego boku uwolnionym od krzyża ramieniem¹⁰. Podczas drugiego z mistycznych przeżyć Matka Boża, na wezwanie Bernarda: – *Monstra te esse Matrem* (okaż, że jesteś Matką), odsłoniła swoją pierś, posyłając do ust świętego stróżkę matczynego mleka¹¹. Obie sceny ilustrowano zwykle osobno. Istnieje jednak tradycja ikonograficzna, łącząca w jednej kompozycji oba tematy – *Amplexus* i *Lactatio*¹². Jedną z wersji takiej kompozycji jest przedstawienie św. Bernarda pomiędzy wizerunkiem Ukrzyżowanego Chrystusa, z którego boku tryska ku świętemu struga krwi, a postacią Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus na ramieniu karmiącej Ber-

⁹ Problematykę mistycznych wizji św. Bernarda z Clairvaux, relacje na ich temat w cysterskich źródłach wraz z typowymi przedstawieniami ikonograficznymi omawia Arno Paffrath w rozdziale *Mystische Visionen* monografii traktującej o ikonografii Doktora Miodopłynnego, por. Idem, *Bernhard von Clairvaux Leben und Wirken - dargestellt in den Bilderzyklen von Altenberg bis Zwettl*, Bergisch Gladbach 1984, t. 1, s. 188-192.

¹⁰ Por. *Sancti Bernardi vita prima*, caput 7: *De crucifixo Bernardum amplexante*, PL t. 185, szp. 419-420.

¹¹ Por. *S. Bernardi Clarae-Valensis Abbatis Acta*, paragraf XLVI: *An S. Bernardus ab imagine Deiparae salutatus Spirae; an ejusdem virgineo lacte irroratus*, PL 185, szp. 873-878; zob. też: C. Squarr, *Bernhard von Clairvaux, Lactatio*, w: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, red. W. Braunfels, Rom-Freiburg-Basel-Wien 1990, t. 5, szp. 377-378

¹² W relacji na temat mitycznych przeżyć św. Bernarda cysterskiego dziejopisa Bernarda de Brito oba zdarzenia (*Lactatio* i *Amplexus*) nastąpiły podczas jednej mistycznej wizji – bezpośrednio po cudownym spożyciu mleka z piersi Matki Bożej miał się ukazać świętemu Chrystus, który napoił go krwią z rany swego boku. Por. Bernardus de Brito, *Chronica Cisterciensis*, Lib. I, cap. 36 – cytuję za: A. Paffrath, op. cit., s. 188.

narda stróżką mleka z odsłoniętej piersi. Przedstawieniu temu towarzyszy niekiedy przywołana wyżej inskrypcja *Hic Pascor a Vulnere Hic Lactor ab Ubere*. Źródłem literackim dla tej kompozycji, przywołującym też tekst inskrypcji jako cytata ze św. Augustyna, jest – cytowany już – rozdział *An S. Bernardus ab imagine Deiparae salutatus Spirae; an ejusdem virgineo lacte irroratus* z dzieła *S. Bernardi Clarae-Valensis Abbatis Acta*¹³. Przywołane zdanie św. Augustyna: *Hic Pascor a Vulnere Hic Lactor ab Ubere. Positus in medio, quo me vertam nescio* może być traktowane także jako źródło formy dla tej kompozycji, prezentującej Bernarda centralnie pomiędzy Chrystusem i Matką Bożą. Jako wzór formalny można także wskazać przedstawienia malarskie i graficzne św. Augustyna ukazanego pomiędzy

il. 4

Ukrzyżowanym Chrystusem i Matką Bożą z Dzieciątkiem Jezus, którym towarzyszy – zwłaszcza w wersjach graficznych – cytowane wyżej zdanie.

Przykładem zastosowania tego cytatu w sztuce cysterskiej może posłużyć ołtarz św. Bernarda z Clairvaux w kościele cystersów w Sulejowie z 1646, gdzie w centralnym polu zwieńczenia zachowana jest w/w inskrypcja, obecny obraz św. Bernarda jest wtórny. Kompozycją łączącą tematy *Amplexus* i *Lactatio* z centralnie ukazanym św. Bernardem jest rycina *Requiescit super eum Spiritus Domini* z cyklu biograficznego św. Bernarda z Clairvaux braci Klauber¹⁴.

Sklepienie 3

W świetle powyższych ustaleń w polu sklepienia 3 Andrzej Radwański, wg dyspozycji przeora Ziemnickiego, przedstawił św. Bernarda z Clairvaux karmionego mistycznym pokarmem Krwi Chrystusa i mleka Matki Bożej. W kompozycji tej, zgodnie z przedstawionym programem rekonstrukcji, zostały uzupełnione brakujące postaci Matki Bożej i św. Bernarda, od którego ust wychodzą ku Chrystusowi i Marii obie inskrypcje (il. 3, 4). Jako wzór dla postaci Marii, z której zachował się fragment stopy i szaty, posłużył szkic Gottfriede-

¹³ Por. *S. Bernardi Clarae-Valensis Abbatis Acta*, op. cit., szp. 878.

¹⁴ Joseph Sebastian i Johann Baptist Klauber, cykl 17 miedziorytów ze scenami z życia św. Bernarda z Clairvaux, Augsburg ok. 1750. Cały cykl reprodukowany w: A. Paffrath, op. cit., s. 347-355, 406.

il. 5

da Bernharda Göz dla obrazu *Lactatio Sancti Bernardi* w ołtarzu bocznym kościoła pielgrzymkowego w Birnau¹⁵. Postać św. Bernarda została ukazana w pozycji klęczącej z rozłożonymi ramionami u dołu kompozycji, z pastorałem u stóp. W tym przypadku wzorem dla postaci świętego stało się przedstawienie *Amplexus Sancti Bernardi* w ołtarzu bocznym pocysterskiego kościoła w Koprzywnicy¹⁶. Brakujące fragmenty postaci Chrystusa na krzyżu oraz prezentującego krzyż anioła zrekonstruowano według dyspozycji zachowanych detali. Zgodnie z ikonografią tematu z rany boku Chrystusa, na którą Ten wskazuje prawą dłońią, tryska ku św. Bernardowi stróżka krwi (odpowiednio do linii inskrypcji), podobnie z piersi Matki Bożej tryska ku niemu struga mleka.

Identyfikacja kompozycji na sklepieniu 3 w kontekście ikonografii św. Bernarda z Clairvaux

pozwoliła rozszerzyć obecną tu tematykę na pozostałe pola sklepień w południowej nawie bocznej kościoła. Obecność cyklu malowideł poświęconych osobie św. Bernarda z Clairvaux jest zjawiskiem charakteryzującym nowożytny wystrój cysterskich świątyń, czego przykładem może być m.in. dekoracja freskowa sklepienia południowego ramienia transeptu kościoła w Łądzie¹⁷, cykl olejnych obrazów na ścianach nawy głównej kościoła w Koronowie, obrazy w zapleckach stali kościoła w Koprzywnicy, czy też zespół obrazów olejnych na ścianach nawy głównej kościoła w Henrykowie. Przemyślany i spójny program dekoracji malarzkiej cysterskiego kościoła w Jędrzejowie byłby niepełny bez cyklu dedykowanego patriarsze zakonu, św. Bernardowi z Clairvaux. Taka identyfikacja programu malowideł sklepiennych południowej nawy bocznej wydaje się tym bardziej uzasadniona, że sklepienia nawy południowej dedykowano osobie bł. Wincentego Kadłubka, znamienitego członka miejscowego konwentu i drugiego patrona kościoła. Obecność cyklu malowideł poświęconych najznamienitszemu z cystersów w nawie sąsiedniej odpowiada zasadzie symetrii towarzyszącej kompozycji malowideł w Jędrzejowie. Kontekst obecności postaci wielkich cystersów w programie malowideł na ścianach nawy głównej (gdzie brakuje św. Bernarda z Clairvaux!) świadczy dodatkowo na rzecz identyfikacji programu polichromii sklepień w południowej nawie bocznej jako cyklu dedykowanego osobie św. Bernarda z Clairvaux.

¹⁵ Gottfried Bernhard Göz, *Lactatio Sancti Bernardi*, 1749 r., rysunek ołówkiem i piórkiem lawowany tuszem, sepia i bielą, w zbiorach Germanisches Nationalmuseum w Norymberdze. Reprodukacja dostępna na stronie: [http://commons.wikimedia.org/wiki/File: Göz_Bernhard_Skizze.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Göz_Bernhard_Skizze.jpg)

¹⁶ Ołtarz z ok 1740 r. ulokowany jest w południowej nawie bocznej pod chórem, obraz w ołtarzu pochodzi zapewne z ok. połowy XVII w. i niewykluczone, że wyszedł z pracowni Bartłomieja Strobla.

¹⁷ Por. J. Nowiński, *Polichromia sklepienia prezbiterium i transeptu pocysterskiego kościoła w Łądzie nad Wartą*, „Sacculum Christianum” R 1 1994 nr 1, s. 167-169.

Sklepienie 4

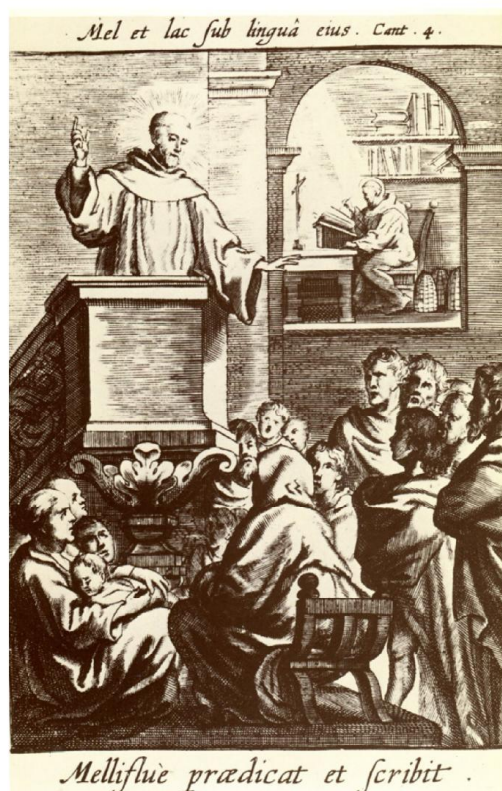
Fragment postaci Marii z Dzieciątkiem Jezus oraz fragment postumentu zachowane na polu sklepienia 4 odpowiadają kompozycji rysunkowej Andrzeja Radwańskiego z kolekcji rycin i rysunków Gwalberta Pawlikowskiego w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (il. 5)¹⁸. Rysunek Radwańskiego prezentuje postać świętego pisarza pracującego pod natchnieniem Matki Bożej. Kompozycja ta jest bliska tematowi *Doctrina* – św. Bernard z Clairvaux piszący pod natchnieniem Marii, popularnego w ikonografii świętego¹⁹. Na szkicowym rysunku święty ukazany jest z piórem w ręce i przy pulpicie w formie cokołu, na którym spoczywa otwarta księga. Przed nim, wśród obłoków, ukazana jest Matka Boża z Dzieciątkiem Jezus, ku której święty się zwraca. Zachowany na sklepieniu fragment postaci Matki Bożej jest niemal identyczny z rysunkiem artysty, podobnie jak forma i usytuowanie cokołu. Zgodnie z przedstawionym programem, rekonstrukcję niezachowanych partii malowidła na tym sklepieniu wykonano według kompozycji wspomnianego wyżej rysunku Andrzeja Radwańskiego (il. 6).

il. 6

Sklepienie 2

Skoro tematyką malowideł na sklepieniach w południowej nawy bocznej były sceny z życia św. Bernarda, to zachowany fragment z grupą postaci odzianych w świeckie szaty na sklepieniu 2 należy połączyć z jedną ze scen z ikonografii świętego, w której występują osoby świeckie. W cyklach hagiograficznych św. Bernarda ilustrowanych w cysterskich świątyniach częstym przedstawieniem jest temat Bernarda jako kaznodziei – Doktora Miodopłynnego (*Doctor Mellifluus*)²⁰. Wzorem dla tego przedstawienia była często rycina *Melliflue prædicat et scribit* z ilustrowanego życiorysu św. Bernarda wydanego z racji jubileuszu 500-lecia śmierci świętego przez opactwo w Baudeloo w Antwerpii

il. 7

¹⁸ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Gabinet Grafiki, Zbiór Gwalberta Pawlikowskiego, Nr Inw. 5515-5536.

¹⁹ Por. C. Squarr, op. cit., s. 376-377.

²⁰ Por. A. Paffrath, op. cit., s. 146, 169.

il. 8

il. 9

w 1653 r.²¹ (il. 7). Miedzioryt z antwerpskiego cyklu posłużył ok. 1680 r. dla ilustracji tej sceny na jednym z zapleceków stali w kościele cysterskim w Koprzywnicy. Czy Andrzej Radwański mógł znać tą rycinę? Badania nad jego szkicownikiem przechowywanym w Muzeum Narodowym w Krakowie wykazały, że zgromadzone w nim szkice postaci i motywów emblematycznych zostały skopiowane przez malarza z grafik, m. in. Abrahama Bloemaerta i Boetiusa Bolszwerta²². Cykl rycin z ilustrowanego życiorysu św. Bernarda wydany przez opactwo w Baudeloo był znany w polskich klasztorach cysterskich, o czym świadczą m. in. malowane sceny w zapleckach stali w Koprzywnicy. Nie jest zatem wykluczone, że egzemplarz tego dzieła posiadała także biblioteka jędrzejowskiego opactwa.

Zachowane fragmenty malowidła na sklepieniu 2 zostały zinterpretowane jako część grupy osób świeckich słuchających kazania św. Bernarda. Warto zwrócić uwagę, że osoba o zachowanym profilu twarzy wyraźnie spogląda w górę, być może na stojącego na ambonie świętego. Rekonstrukcja tej sceny, w którą zostały włączone zachowane fragmenty, została przeprowadzona w oparciu o wspomnianą wyżej rycinę z cyklu Baudelloo (il. 8).

Sklepienie 1

Kompozycja na sklepieniu 1 uległa całkowitemu zniszczeniu. O. Bernard Kurbiel uznał jednak, że dla spójności dekoracji tej części kościoła pole to nie może pozostać puste. W opracowanym programie rekonstrukcji malowideł zaproponowałem, aby w tym miejscu pojawiła się jedna ze scen z życiorysu św. Bernarda

otwierająca cały cykl. Biorąc pod uwagę kryterium chronologiczne najwłaściwszym byłoby tu przedstawienie momentu, gdy św. Bernard z towarzyszami prosi o przyjęcie do klasztoru w Citeaux. W polskich (np. Łąd, Koronowo) i śląskich (np. Henryków) kościołach cysterskich scena ta była często ilustrowana w oparciu o miedzioryt Johanna Tscheringa z 1701 r., wykonany wg rysunku Michaela Willmanna, *Św. Bernard ze swoimi towarzyszami przed furtką klasztoru cysterskiego w Citeaux* (il. 9)²³. Zgodnie z propozycją przedstawioną w programie rekonstrukcji malo-

²¹ *Sancti Bernardi Melliflui Doctoris Ecclesiae Pulcherrima et exemplaris Vitae Medulla*, Antverpiae 1653. Cały cykl 54 rycin reprodukowany w: A. Paffrath, op. cit., s. 293-346, 392-394 - komentarz i opis.

²² Por. Z. Michalczyk, *Szkicownik i notatnik Andrzeja Radwańskiego. Z badań nad kulturą mieszczaństwa krakowskiego XVIII wieku*, w: *Między Wrocławiem a Lwowem. Sztuka na Śląsku, w Małopolsce i na Rusi Koronnej w czasach nowożytnych*, red. A. Betlej, K. Brzezina-Scheuerer, P. Oszczanowski, Wrocław 2011, s. 259-371.

²³ Por. A. Kozieł, *Rysunki Michaela Willmanna (1630-1706)*, Wrocław 2000, s. 348-350 (reprodukcja ryciny na s. 349).

widel w oparciu o kompozycję tego miedziorytu zrealizowano malowidło na sklepieniu 1, uzupełniające cykl dekoracji sklepień południowej nawy bocznej (il. 10).

W zrealizowanej koncepcji rekonstrukcji zniszczonych malowideł Andrzeja Radwańskiego na sklepieniach południowej nawy bocznej jędrzejowskiego kościoła przedstawiono cykl scen dedykowanych św. Bernardowi z Clairvaux. Malowidła prezentują go w czterech charakterystycznych dla jego biografii aspektach: 1/ jako zakonnika-cystersa (wstąpienie do klasztoru w Citeaux), 2/ jako słynnego kaznodzieję (*Doctor Mellifluus*), 3/ jako mistyka-wizjonera (*Amplexus* i *Lactatio*), 4/ jako natchnionego pisarza i doktora Kościoła (temat *Doctrina*).

il. 10

SPIS ILUSTRACJI

1. Plan kościoła Najświętszej Maryi Panny i św. Wojciecha w Jędrzejowie z oznaczonymi polami sklepień południowej nawy bocznej.
2. Zachowany fragment fresku A. Radwańskiego na sklepieniu nr 2. Fot. J. Nowiński
3. Zachowany fragment fresku A. Radwańskiego na sklepieniu nr 3. Fot. J. Nowiński
4. Zrekonstruowane malowidło na sklepieniu nr 3 - *Amplexus S. Bernardi* i *Lactatio S. Bernardi*. Fot. Archiopactwo w Jędrzejowie.
5. Andrzej Radwański, *Święty piszący pod natchnieniem Matki Bożej*, rys. piórkiem na papierze czerpanym, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Gabinet Grafiki, Zbiór Gwalberta Pawlikowskiego. Fot. Archiopactwo w Jędrzejowie.
6. Rekonstrukcja malowidła na sklepieniu nr 4 wg rysunku A. Radwańskiego; na ciemnych polach widoczne zachowane fragmenty polichromii. Fot. Archiopactwo w Jędrzejowie.
7. *Melliflue praedicat et scribit* - św. Bernard jako kaznodzieja, miedzioryt z ilustrowanego życiorysu św. Bernarda *Sancti Bernardi Melliflui Doctoris Ecclesiae Pulcherrima et exemplaris Vitae Medulla*, Antverpiae 1653.
8. Zrekonstruowane malowidło na sklepieniu nr 2 - *Św. Bernard jako kaznodzieja*. Fot. Archiopactwo w Jędrzejowie.
9. Johann Tscherning wg rysunku Michaela Willmanna, *Św. Bernard ze swoimi towarzyszami przed furtką klasztoru cysterskiego w Citeaux*, miedzioryt 1701 r. Fot. za: A. Kozieł, *Rysunki Michaela Willmanna (1630-1706)*, Wrocław 2000, il. 207.
10. Malowidło na sklepieniu nr 1 - *Św. Bernard wstępuje do klasztoru w Citeaux* wykonane wg ryciny J. Tscherninga. Fot. Archiopactwo w Jędrzejowie.

**Reconstruction of Andrzej Radwański's Frescoes on the Panels
of the Vault of the Southern Aisle of the Church of Blessed
Virgin Mary and St Adalbert in Jędrzejów**
Summary

In 1734-39, Andrzej Radwański executed a polychrome fresco on the walls and vaults of the Cistercian Abbey in Jędrzejów. It was the first of the numerous monumental polychromes by the painter. Following the fire of the church during WWI, Radwański's frescoes were damaged. The only small fragments to have survived were on the three panels marked as 2,3, and 4 (figs. 1-3,6) on the plan. The major content motifs in the frescoes that survived are as follows: the beginnings and development of the Cistercian Order; the Cistercians in Our Lady's care; great saints and scholars of the Cistercian Order; the cult of Blessed Wincenty Kadłubek.

In 2013, during the conservation of the paintings in the Jędrzejów church, the decision was made to reconstruct the paintings on the vault in the southern aisle. The reconstruction programme was devised by the author of the present article. The inscription preserved on Vault 3 reading: [Hic] *Pascor a Vulnere, Hic Lac*[tor ab Ubere] (fig. 3) served as the departure point for the programme of identification of the reconstructed paintings. The quoted words were associated with St Bernard of Clairvaux and his mystic visions of *Amplexus* and *Lactatio* (fig.4). The remaining frescoes on the vaults were also dedicated to St Bernard, with the following scenes featured: St Bernard as a preacher, *Doctor Mellifluus*, on Vault 2 (fig.8); and St Bernard's writing inspired by Our Lady, *Doctrina*, on Vault 4 (fig.6). Vault 1 shows the scene of St Bernard and his companions entering the Cîteaux Monastery (fig. 10). In the elaboration of the iconography, scenes were to be reconstructed using the hagiographic series of St Bernard preserved in other Cistercian churches. So also were graphic presentations (figs. 7, 9), as well as a drawing by Andrzej Radwański (fig. 5).